

ՐԱԶՄԱՎԱՍՏԱԿԻ ԳՐԱԿԱՆԱԳԵՏՆ ՈՒ ԴԱՍԱԽՈՍԸ

(Հրանա Թամրազյանի ծննդյան 70-ամյակը)

1996-ի սեպտեմբերի 6-ին ընդունեց Հայ անվանի գրականագետ, Երևանի պետական Համալսարանի Հայ գրականության պատմության ամբիոնի վարիչ, դիտության վաստակավոր գործիչ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, 22 ԳԱԱ ակադեմիկոս, պրոֆ. Հրանա Սմբատի Թամրազյանի ծննդյան 70-և դիտական հոգևորական գործունեության 50-ամյակը։ Այդ հիշարժան տարելիցի առթիվ հանրապետության գիտական հաստատություններում, բուհերում ու մշակութային օջախներում (22 Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստանի գրադեմի միություն, Հայաստանի ազգային գրադարան, Երևանի պետական համալսարան և այլուր) տեղի ունեցան երեկոներ ու ցերեկույթներ։ Այդ հանդիսությունների ընթացքում մեկ անգամ ևս հավաստվեց այն իրողությունը, որ Հր. Թամրազյանը գրականագիտական լուրջ ժառանգություն է թողել զալիք սերունդներին։

Հրանտ Թամրազյանը ծնվել է Հայկական ԽՍՀ Իջևանի շրջանի Աջաշուր գեղատեղի գյուղում։ 1943-ին ավարտել է հայրենի դպրոցի միջնակարգ դպրոցը, իսկ 1943—1948 թթ. սովորել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզվի ու գրականության բաժնում։ Ուսանելուց հետո, 1944—1945 թթ. եղել է հանրապետության ուղիղակիության ինքնուրույն լեզվաբանական ցանցի ղեկավար, իսկ 1945-ի հունիսից մինչև 1948 թ. վերջերը աշխատել է «Աշխատող» խնդիր բաժնի ղեկավարի պաշտոնում՝ որպես գրական աշխատող։

Իր համալսարանական ուսումնառության մասին Հր. Թամրազյանը հետագայում գրել է. «Միջավայրը որոշիչ է, մանավանդ ուժեղ միջավայրը։ Համալսարանական առաջին իսկ օրերից ևս ինձ զղացի նման միջավայրում Գրիգոր Ղափանցյանը դասախոսության ընթացքում մտածում էր, վիճում, կասկածում, գտնում և, այնուամենայնիվ, եզրակացությունը քննելով, թողնում, սովորեցնում էր մտածել։ Տաղանդավոր Արսեն Տերտերյանը նաև իր բարդական կերպարով էր ուսուցանում, Հրաչյա Աճառյանը դարձնում էր համապարփակ գիտելիքներով։ Անշնչելի հիշողություններ են մնացել նաև առավել երիտասարդ հրաշալի դասախոսներից՝ գրականագետներ Մկրտիչ Մկրյանից և Արամ Ղափանյանից, պատմաբան Հայկազ Ժամկոչ-

յանից, լեզվաբան էդուարդ Աղայանից» (տե՛ս Կենսամատենագիտություն, Ե., 1996։ Այսուհետև մեջբերումները ևս նույն տեղից)։

Հր. Թամրազյանը 1948 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ասպիրանտուրան՝ ընդհանուր ունենալով ակնավոր գրականագետ Արսեն Տերտերյանին, Ասպիրանտուրան ավարտել է 1952-ին և մի կարճ ժամանակ՝ մինչև 1955 թ., աշխատել Հայկազ հրատմում՝ բուհի գեղարվեստագետ գրականության լուրջագետի մասնաճյուղի խմբագիր, «Երիտասարդ»-ի ըրամատուրգիչն ալմայով 1954-ին ստացել է ատենախոսություն ու ստացել բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աշխատանքի անդամ ԵՊՀ հայ գրականության ամբիոնում՝ որպես դասախոս, իսկ 1958-ից գրադեմի է դառնալով պատշաճ 1962 թ. «Շիրվանզահեի կյանքն ու գործը» թեմայով նա պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն, իսկ 1963-ին ստացել է պրոֆեսորի գիտական կոչում։ 1965 թ. նրա անմիջական նախաձեռնությամբ համալսարանում հիմնադրվել է Հայ նորագույն գրականության ամբիոնը, որը ղեկավարել է սկզբից մինչև 1980 թ., իսկ 1980 թ. առաջ-

աօր Հայ գրականության պատմության ամբիոնի վարիչն է Պրոֆ. Հր. Թամրազյանը 1956 թ. բնորոշվել է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ, իսկ 1986-ի հունվարից իսկական անդամ է։ Նրան 1970 թ. դեկտեմբերին շնորհվել է ՀեՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում, իսկ 1974 թ. միջնակարգ դպրոցի 9-րդ դասարանի «Հայ գրականություն» դասագրքի համար նա արժանացել է ՀեՍՍՀ ՊԼՄական մրցանակի՝ գիտության և տեխնիկայի բնագավառում։

Ուսանողական տարիներից ի վեր Հր. Թամրազյանը իր գործուն մասնակցությունն է բերել Հանրապետության գրական-մշակութային կյանքին, 1953-ից Հայաստանի գրողների միության անդամ է, բաղմիկս բնորոշվել է ՀԳՄ վարչության և նախագահության անդամ, իսկ 1996-ից Ավագների խորհրդի անդամ է։ 1973-ին իր «Երիտասարդ Ձարկներ» աշխատության համար արժանացել է ՀԳՄ գրական առաջին մրցանակին, իսկ 1986-ին՝ «Հայ քննադատություն» բազմալատու աշխատության առաջին երկու գրքերը շահել են Միքայել Նալբանդյանի անվան գրական մրցանակը։ Պրոֆ. Հր. Թամրազյանը 1986-ին պարգևատրվել է ժողովուրդների բարեկամության շքանշանով։ Արժանացել է նաև մի շարք մեդալների ու պատվոգրերի։

Շուրջ կեսդարյա գիտամանկավարժական ուղի է անցել Հր. Թամրազյանը։ Եվ այդ մարզում մի կյանք խորհրդանշող տարիներին նա դասավանդել է մեր հանրապետության մայր կրթություն՝ Երևանի պետական համալսարանում, աշխատել է նվիրումով, կրթով ու տրքնությամբ։ Տրվել է աշխատանքին, գիտությանը, գեղեցիկ գրականության սեր ներշնչել ուսանողական բաղմիկի սերունդների, որոնք ոգևորվել ու գմայլվել են նրա խոսքով ու սիրով մեր հարուստ մշակույթի։ Տրնության ու դատումի է մզել իր շատ ու շատ ասպիրանտներին ու գործընկերներին, հմտորեն կազմակերպել է գրականության դասավանդման ու գրականագետ-քննադատների պատրաստման գործը համալսարանում՝ որպես արժանավոր հաջորդը իր առաջինների Արսեն Տերտերյանի ու Մկրտիչ Մկրտչյանի։

Հր. Թամրազյանը, գրական գետի ու գրաքննադատի իր գործունեությունը սկսելով 1950-ականի հակասական ու զովարին տարիներին, մի խումբ գրական համախոհների հետ ծավալել է գիտական արդասավոր շարժում՝ հանուն կյանքի մեծ բովանդակության, գրականության մեջ աղբյուրի հատկանիշների խտացման ու խորացման և բարձր արվեստի նա իր առաջին իսկ հրապարակումներում վերագնահատել է մեր գրական արժեքները, հե-

տեղականորեն բացահայտել հայ գեղարվեստական ստեղծի և գեղագիտության առաջնային խնդիրները և փորձել է առաջ դրանց համակարգված պատկերը։ Դրա վկայությունը Լղավ նրա առաջին մենագրությունը՝ «Շիրվանզադեի դրամատուրգիան» (1954), որը հետագայում լույս է տեսել նաև ռուսերեն (Ե., 1956)։ Նշենք, որ Հր. Թամրազյանը մեզանում, Ա. Տերտերյանից հետո, միակ գրականագետն է, որ համապարփակ կերպով ուսումնասիրել է հայ գրականության մեծ ռևալյուտի կյանքն ու գործը։ Հայ դասական գրողին նվիրված նրա հիմնարար աշխատություններն ունեցել են մի շարք վերահրատարակություններ (Ե., 1958, 1961, 1971, 1973, Ա., 1967), որոնք ամեն անգամ ավելի հարստացված և նոր կողմերով են բացահայտել Շիրվանզադեի գրական ժառանգության հիմնահարցերը և կյանքի մանրամասները։ Ի սպարած ժամանակաշրջանի լայնաշերտ բնագավառներով, նրա գրքին է պատկանում նաև «Հայ նոր գրականության պատմություն» հինգհատուկի 4-րդ հատորում (1972) զետեղված «Շիրվանզադեի մենագրական գլուխը» նման լայն ընդգրկումներով մի մենագրություն էլ հեղինակը նվիրել է մեր մյուս մեծ դասականին՝ Գևորգի Դևիթյանին, որն ունեցել է դարձյալ երկու հրատարակություն (1976, 1977)։

Տարիների ընթացքում մեկը մյուսի հետևից լույս են տեսել Հր. Թամրազյանի նորանոր աշխատությունները, որոնց թվում՝ «Գրական ուղիներում» (1962), «Պոեզիան պատմության քառուղիներում» (1971), «Գրական գիմաներ կարևոր և հողվածներ» (1975), «Բանաստեղծը և ճակատագիրը» (1978), «Բանաստեղծության հազարամյա խորհուրդը» (1985), «Հայ քննադատներ», հ. Ա (1996) ժողովածուներն ու մենագրությունները։ Այս շարքի հենց առաջին ժողովածուն Հր. Թամրազյանին արդեն խորաթափանց ու նրբաճաշակ գրականագետի համարվեց։ Այդ գրքում գետեղված գրական արժեքները նորովի մեկնաբանող մի շարք հողվածների կողքին տպագրված էր նաև «Երեմբայետ Շավարշ» պատմական դարաշրջանի լույսի տակ հողվածը, որը թարմ ու հեղաթեփիչ խոսք էր հայ նորագույն գրականագիտության մեջ։ Հր. Թամրազյանի վերոհիշյալ գրքերում տպագրված հողվածները մի-մի փոքրածավալ մենագրություններ են՝ գրված տաղանդով ու նվիրումով, խորունկ ներշնչանքով ու ոգևորությամբ և գիտնականի լայնախոհ հայացքով։ Դրանցում վերլուծվում ու գնահատվում են մեր արդի գրականության առավել արժեքավոր ու մնայուն ստեղծագործությունները։

Պրոֆ. Հր. Թամրազյանի ուսումնասիրությունների տարերքը պետք է որոնել պոեզիայում, «Մարդկային երևակայությունը և հանճարն ավելի մեծ, ավելի բարձր բան չեն ստեղծել, քան պոեզիան,—ասել է գրականագետը— Այսուհետ է, որ առավել ցայտուն երեւում է հոգեորդի գեղեցկությունը: Եթե արվեստի որևէ տեսակում պակասում է պոեզիան, նշանակում է՝ հեղինակի ասղանդը թիչ է»:

Այս լուրջումներով ու ոգևորությամբ էլ նա գրել է նաև իր մյուս մենագրությունները՝ «Հովհաննես Թումանյան, բանաստեղծը և մտածողը» (1995), «Սիամանթո» (1964, 1969), «Վահան Տերյան» (1985), «Եղիշե Չարենց» (1981), «Հակոբ Ասատուրյան» (1993) և այլն, որոնց մեջ բազմապատակ գրականագետը քրոսահայտված նորանոր շերտեր է գտնում ու ներկայացնում գիտական աշխարհին:

Պրոֆ. Հր. Թամրազյանի գիտահետազոտական րեզյումեովոր աշխատանքի արդասիր են նաև «Հայ քննադատություն» բազմահատոր աշխատության առաջին հրատարակված երեք ստվարածավալ դրքերը (1983, 1985 և 1992): Այդ կոթողային աշխատության մեջ նա տվել է հայ գեղագիտական մտքի շուրջ հազարհինգ հարյուրամյա պատմությունը: Առաջին հատորը նվիրված է հայ գրական մտքի ձևավորմանն ու ակունքներին (V դար), երկրորդն՝ բնագրերում է VI—XV դարերի գործիչների գրական-գեղագիտական հայացքները, գեղեցիկի ըմբռնման երանց պատկերացումների համակարգը, իսկ երրորդ հատորում վերլուծված են հետագա դարերի մեր գրականագիտական ու քննադատական մտքի առկայծումները: Դրանով նա Երևանի պետական համալսարանում հիմնադրեց և մշակեց «Հայ քննադատական մտքի պատմություն» դասընթացը և ինքն էլ հղավ այդ դասընթացի առաջին դասախոսը: Այդ եռահատոր մենագրության հակիրճ շարադրանքը լույս է տեսել ռուսերեն (Է., 1991):

Տասնամյակներ շարունակ կրթելով գրականագետների բազմաթիվ սերունդներ՝ պրոֆ. Թամրազյանը ստեղծել է քննադատության ու գրականագիտության ուրույն ու հեղինակավոր պարոջ: Այդ ճանապարհին փորձառու մանկավարժը գրել է նաև դասագրքեր, որոնցից մեկը՝ «Սովետահայ գրականության պատմությունը» բունական է և ունեցել է երկու հրատարակություն (1980 և 1984 թթ.):

Պետական մրցանակի արժանացած նրա առաջին գրականությունն զպրոցական դասագիրքը արժեն շուրջ քառասուն տարի է, ինչ վերափոխված հրատարակություններով ծառայում է մեր դպրոցին:

Հիշարժան են Հր. Թամրազյանի «Արսեն Տերտերյան» վերտառությամբ աշխատությունները՝ նվիրված իր ուսուցչակիցին: Դրանցից առաջինը մեծավասուսկ գրականագետի կենսամատենագիտություն է (1961), իսկ երկրորդը՝ նրա ծննդյան 100-ամյակի առթիվ ստեղծված զրթույն է, ուր համակարգված ու գնահատված է մեծ գիտնականի ու մանկավարժի դիտական ժառանգությունը, ուրվագծված նրա կյանքի ու գործունեության ուղին:

Հր. Թամրազյանի գրած աշխատությունների ու գրականագիտական հոդվածների թիվն անցնում է 250-ից: Նա Հայաստանի ու Սփյուռքի մամուլում հանդես է եկել շուրջ 120 հրապարակախոսական հիւլյթներով ու դրախոսականներով, կարգացել է գեկուցումներ ու հրապարակային դասախոսություններ, գրել է գրքերի առաջաբաններ ու վերջաբաններ:

Մեր նորագույն շրջանի գրողներից Չարենցն ու Ակսել Բակունցը նրա կուռքն են ու տարերքը: Եվ պատահական չէ, որ համալսարանում տարիներ առաջ հիմնադրեց «Չարենցյան բնօրրոցումները», որոնց արդյունքը հղան նույնանուն հինգ ծավալուն հատորները: Նրանց մեջ հրատարակված գեկուցումներն ու հազորդումները վերջին շրջանի լարենցագիտության մեր նվաճումներից են: Բակունցի մասին ուսումնասիրությունների հանրագումարը գետեղված է «Սովետահայ գրականության պատմություն» հատորակներում:

Այսպիսին է Թամրազյան-գիտնականի ու մտածողի հինգ տասնամյակների գիտամանկավարժական ուղու ոչ լրիվ պատկերը: Դրվատանքի է արժանի նաև նրա հասարակական գործունեությունը: ԵՊՀ հայագիտական կենտրոնի գիտական ղեկավար, բանասիրական գիտությունների գծով գիտական աստիճաններ շնորհող մասնագիտացված խորհրդի նախագահ, մի շարք հանդեսների խմբագրական խորհուրդների անդամ և այլն:

Եվ այսօր էլ գիտնականի խորաթափանցությամբ ու արվեստագետի ներշնչանքով «տըքնում», ստեղծում է նա, ուշքը՝ խորենացու, ձեռքը՝ նոթ սերնդի, աչքը՝ ապագա մեծ գրականության դաշտանկարի վրա: Եվ ճիշտ է նկատել Համո Սահյանը. «Նրա համար գրականագիտությունը ոչ թե գլուխ պահելու և տուն պահելու ապահով շտեմարան է, այլ տուն ու տանիք, կյանք է ու կոփվ, ինքնարտահայտում է և ինքնահրապարծում, ինքնարաշխում և գոյության խորհուրդ: Նրա մենագրություններից և հոդվածներից և մինչև անգամ խոր գիտական ուսումնասիրություններից ես խելք ու խրատից ավելի գեղարվեստական հաճույք եմ առնում,

ստեղծագործելու շարժառիթ, ներշնչանքի կիրք ու գրգիռ։

Ավարտելով մեր խոսքը սիրելի ուսուցչապետի մասին, ցանկանք նրան իրականացված տեսնել իր իղձերը՝ ավարտին հասցնել «Հայ թնտեսագիտություն» և արհմտաճյուղի քննադատություններին նվիրված հերթական հատորները, տպագ-

րել նվիրական «Հուշերի դիրքը»։ Մաշեհնք նրան երկար տարիների կյանք, ստեղծագործական նորանոր նվաճումներ։

Վ. Ս. ՄԱՂԱԼՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Խմբագրության կողմից. «Լրարեր հասարակական գիտություններին» հանգեսի խմբագրությունը և խմբագրական կոլեգիան նույնպես, միանալով այս ջերմ մաղթանքներին, սրտանց շնորհավորում են բաղձալստակ գիտնականին՝ ձեռնդրան 70-ամյակի առթիվ։